

Lukáš Funk

Návrh metodiky nedestruktivního výzkumu vesnic zaniklých po roce 1945

Abstract

The aim of this article has been to create and subsequently test an optimal methodology of a non-destructive survey of sites deserted after 1945, which consists of a formalized description of recovered relicts and their recording including the use of GPS. The use of this method on the deserted village of Bažantov there was revealed a number of previously unknown findings. They are for example the unified typology of deserted houses and outbuildings, the location of original roads and those created during the process of desertion and the differentiation that took place during the post-depositional transformations of the structures.

Keywords: non-destructive archaeological survey, modern era, 20th century, villages, settlements

1 Úvod

Události, které zasáhly české, moravské a slezské pohraničí bezprostředně po skončení druhé světové války a v průběhu několika následujících desetiletí, vyústily v historicky zcela výjimečné sídelní transformace, jejichž důsledky utvářejí ráz těchto oblastí dodnes. Válečné operace, vysídlení německého obyvatelstva, následné dosídlování a budování železné opony přímo ovlivnily životy více než pěti milionů lidí a vyvolaly řadu

demografických, sociálních a ekonomických změn. (TOPINKA, Jiří, s. 534) Náhlé přerušení mnohasetletého přirozeného vývoje mělo za následek zánik několika tisíc vesnic, osad, samot i většiny souvisejících hospodářských a výrobních komponent. Tuto výraznou diskontinuitu lze jistě bez nadsázky přirovnat k silným vlnám pustnutí, které postihly naše území v 15. a 17. století. Vzhledem ke skutečnosti, že pozůstatky zaniklých vesnic a jejich zázemí byly během 50. a 60. let záměrně ničeny těžkou technikou, a také v současné době tyto lokality čelí řadám ohrožení, měl by se jejich archeologický výzkum stát jedním z prioritních úkolů současného bádání. (VAŘEKA, Pavel, BALÝ, Radek, FUNK, Lukáš a Lucie, GALUSOVÁ, 2008, s. 101)

2 Cíle nedestruktivního výzkumu

K hlavním cílům tohoto příspěvku patří vytvoření a následné testování optimální metodologie nedestruktivního výzkumu lokalit zaniklých po roce 1945, zahrnující podrobnou dokumentaci a charakteristiku lokalizovaných terénních reliktnů. Takto získaná data lze následně aplikovat při stanovování míry zachovalosti lokality, vytipování ploch pro případný destruktivní výzkum i rekonstrukci procesů zániku těchto sídelních jednotek.

3 Základní charakteristika metodologie

Prvním a zároveň nejdůležitějším krokem při provádění nedestruktivního terénního výzkumu je jeho důkladná příprava a plánování. Před samotným vstupem do terénu je důležité zhodnotit všechny aspekty, které by mohly ovlivňovat úspěšné provedení průzkumu a volbu optimálních metod. Například přírodní prostředí, rozsah dokumentované plochy, charakter zkoumané lokality, základní testované otázky, dostupné vybavení apod.

V našem případě se jedná o vesnice, jejichž zánik proběhl teprve v druhé polovině 20. století, tedy o lokality z tradičního archeologického hlediska značně nestandardní. Ačkoliv již existuje důmyslná a v mnoha případech úspěšně použitá metoda nedestruktivního výzkumu zaniklých středověkých a časně novověkých vesnic (VAŘEKA, Pavel. a kol., 2006, s. 57–59), na námi řešený typ lokalit ji lze aplikovat jen zčásti a po výrazných modifikacích. Mezi základní rozdíly lze příkladně zahrnout rozlohu sídelní jednotky, použití stavebních materiálů nebo možnost potvrzení minulé lidské přítomnosti prostřednictvím pro archeologii neobvyklých příznaků, jakými jsou sloupy elektrického vedení, ovocné stromy, patníky apod. Zcela zásadní odlišnost však nespočívá v použitých artefaktech, uspořádání usedlostí nebo komunikací, nýbrž v možnosti využití pramenů, kterých se u starších zaniklých lokalit nedostává, jako jsou plány, fotografie, sumáře obyvatel, výpovědi bývalých osadníků a mnoho dalších. Pokud bychom například hovořili o půdorysném uspořádání vsi nebo postavení jednotlivých budov usedlostí, lze k jejich poznání využít plánů, map a leteckých fotografií, které ve většině případů

Obr.2: Ves Bažantov, zima 1942.

zachycují relevantní informace za posledních 150 let života těchto lokalit¹. Naskýtá se zde i možnost sledování vývoje této problematiky. V případě zaniklých středověkých vesnic a mladších lokalit shodného charakteru však výše zmíněná data využít nelze, a je tedy víc než logické, že užívané metody výzkumu jsou této skutečnosti přizpůsobeny a snaží se tento nedostatek všemi dostupnými prostředky nahradit. Metodika nedestruktivního výzkumu sídel zaniklých po roce 1945 tedy musí být do značné míry odlišná a je třeba konstatovat, že ji lze spíše přirovnat k archeologickému výzkumu žijících lokalit (NOVÁČEK, Karel a Pavel VAŘEKA, 1997, s. 429–444).

3.1 Metoda zaměření terénních reliktnů

Jedním z hlavních úkolů nedestruktivního výzkumu tohoto druhu sídel je dokumentace, zaměření (např. totální stanicí) všech terénních reliktnů a následné vytvoření plánu jejich prostorového uspořádání. Výsledkem interpretace je vymezení jednotlivých usedlostí, určení půdorysného tvaru vsi apod. Tato činnost je však u lokalit zaniklých po roce 1945 ze značné části nahrazena právě výše zmíněnými prameny. Zaměření terénních reliktnů pomocí totální stanice, tedy v současné době nejefektivnější metoda pro dokumentaci v lesním prostředí, je v našem případě výrazně komplikována všudypřítomným náletovým porostem, který je pro tento typ lokalit charakteristický, ale také značným rozsahem těchto areálů, který může být oproti středověkým vsím více než desetinásobný. Rovněž je třeba upozornit na skutečnost, že nedosídlené obce a osady (zejména nacházející se

1) Ústřední archiv zeměměřický a katastrální. *Mapy stabilního katastru 1838. Wosant. Ústřední archiv zeměměřický a katastrální. Katastrální mapa 1934. Bažantov. Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, 9440/58, Bažantov.*

v pohraničním pásmu) byly často záměrně ničeny, a to za použití těžké techniky. Během těchto procesů došlo ke značným transformacím stávajících terénních reliktvů v mnoha případech až do té míry, kdy je nelze v průběhu povrchového průzkumu vůbec zaznamenat, a tedy ani jakýmkoliv způsobem zaměřit. Lze rovněž namítnout, že pomocí zaměřování totální stanicí zároveň vytváříme cenný model reliéfu krajiny a skutečného tvaru terénních reliktvů. Výrazně efektivnější by však bylo použití systému Lidar, jehož výsledky nelze v současné době jiným způsobem překonat. Ačkoliv použití klasických metod terénního průzkumu u těchto lokalit provází značná úskalí, neznamená to, že je nemá smysl nebo nelze provádět. Otázkou však zůstává míra jejich efektivnosti při plošné aplikaci. Naopak pro detailní zaměření části lokality v rozloze například jedné nebo více usedlostí je použití totální stanice nenahraditelné. Při nedestruktivním průzkumu a zaměření terénních reliktvů lokalit zaniklých po roce 1945 je tedy nejvhodnější použít kombinovaný způsob zaměření, a to rámcové a detailní.

Rámcové zaměření si klade za cíl zmapování celkového intravilánu (případně i extravilánu) zaniklé vsi, zhodnocení jejího stavu, dokumentaci a popis lokalizovaných terénních reliktvů a vyznačení nejlépe zachovalých, které jsou vhodné pro detailní zaměření nebo případný budoucí destruktivní výzkum. K zaměření nalezených objektů je nejvhodnější použití profesionální stanice GPS. I když pomocí tohoto typu přístroje nelze dosáhnout shodné přesnosti měření jako v případě totální stanice, její použití se pro danou kategorii lokalit a sledovanou problematiku jeví jako vhodnější. Takto získaná data po provedení příslušných korekcí dosahují odchylky méně než jeden metr oproti skutečnosti, což je pro vyhodnocování sledovaných otázek plně dostačující. Je třeba konstatovat, že se v tomto případě nejedná o přesné zaměření nalezených reliktvů, ale spíše o jakési potvrzení jejich přítomnosti na této lokalitě. Zaměřována tedy byla jasně zřetelná ohraničení objektů, a to na minimálně dva body (každý alespoň na deset přístrojových měření), za účelem záznamu orientace. V optimálních případech bylo možné zaměřit kompletní obvodové zdivo a někdy i vnitřní členění objektu. Takové relikty pak lze zaznamenat na osm i více zaměřených bodů. Ohraničení celé řady objektů však bylo zcela nezřetelné a potvrzení jejich přítomnosti čistě spekulativní. Aby tedy nedocházelo ke zkreslení měření a vytváření falešných bodů, nebyly tyto objekty zaměřovány. Pokud však byla lokalizována terénní situace, která jasně indikovala bezprostřední přítomnost zaniklého objektu, došlo k dokumentování tohoto prostoru. Příkladem této situace je stromový vývrst s kumulacemi cihel a jiných stavebních materiálů. Jedná se tedy o potvrzení přítomnosti objektu lidského původu, a tudíž je zaměřován.

Detailní zaměření lze v tomto případě aplikovat pouze na vybrané části lokalit. Jeho cílem je podrobná dokumentace terénních reliktvů i pozůstatků nadzemních konstrukcí. K tomuto účelu je nejefektivnější zaměření pomocí totální stanice, laserového dálkoměru apod. Pro oba zmíněné postupy však platí společné pravidlo, a to co nejširší využití dostupné písemné i obrazové dokumentace, která může výrazně usnadnit orientaci v terénu i zefektivnit samotné zaměřování. V konečném důsledku lze tedy

Obr.1: Půdorysné schéma vsi Bažantov, stav k roku 1940.

konstatovat, že jeden vhodný letecký snímek, pořízený v období života sídelní jednotky, nám poskytne věrohodnější představu o její původní podobě než nejlépe provedený nedestruktivní terénní výzkum, pomocí kterého se snažíme tentýž obraz („fotografii“) rekonstruovat.

4 Testování metodologie na příkladu zaniklé vsi Bažantov

Ves Bažantov se nachází přibližně 6 km jihozápadně od královského města Tachov v prostoru katastrálního území obce Lesná, která patří společně se zaniklou vsí Pořejov a žijící obcí Žebráky k nejbližší situovaným k této lokalitě. Ves je charakteristická svou okrouhlou návsi s parazitní zástavbou a trojicí rybníků v její středové části. Její území spadá do Přírodního parku Český les v nadmořské výšce 688 m. n. (SCHUSTER, Franz., 1962) (obr. 1). V roce 1930 se na této lokalitě nachází 59 usedlostí a 243 obyvatel² (obr. 2). V roce 1946 bylo ze vsi vysídleno německé obyvatelstvo. Veškeré snahy o dosídlení se nezdařily³ a ves byla v roce 1968 definitivně opuštěna (HAMPERL, Wolf Dieter, 2004). Ves Bažantov zanikla roku 1973.⁴ V roce 2007 a 2008 byl v prostoru zaniklé vsi proveden detailní nedestruktivní výzkum parcely č. p. 7 (FUNK, Lukáš, 2008, s. 251–253) a částečně destruktivní výzkum formou mikrosondáže.

Postupy nedestruktivního terénního výzkumu na zvolené testované lokalitě lze rozdělit do dvou základních skupin, a to na lokalizaci, popis, individuální interpretaci terénních relikvů (skupina 1) a problematiku následného zaměření, umístění v prostoru apod. (skupina 2). Obě tyto části jsou shodně důležité a jejich vhodné kombinování je nezbytné pro stanovení kvalitních závěrů a samotnou celkovou interpretaci. Z tohoto důvodu (a také s přihlédnutím ke značnému rozsahu analyzovaného prostoru) bylo současné provedení obou částí nedestruktivního průzkumu shledáno jako nejvhodnější varianta. Toto rozhodnutí však vyžaduje rozsáhlou a velmi podrobnou přípravu, a to s ohledem na všechny dílčí testované otázky, mezi které příkladně patří použití stavebních materiálů, orientace jednotlivých objektů, míra archeologické transformace apod. Aby nedocházelo k opomenutí některého ze zvolených deskriptorů, byly všechny v terénu sledované dílčí otázky sjednoceny a formalizovány. Výsledkem je sestavení terénního formuláře, který je aplikovatelný na všechny terénní relikty zaniklé vsi Bažantov a umožňuje jejich jednotnou analýzu a následné vyhodnocení (obr. 3). Zaměření polohy relikvů v prostoru bylo provedeno pomocí GPS Trimble (GPS Pathfinder Proseries) s externí anténou.

Formulář se skládá z šesti částí, přičemž každá z nich má svůj specifický účel. První sloupec je věnován základním evidenčním údajům, jako je číslo objektu, typ zaměření (bod, linie, polygon) a počet vytvořených bodů, druhý sloupec pak kon-

ČÍSLO VÝZKUMU	LOKALITA	PARCELA	DATUM	VÝZKUMNÍK																									
21/06	BAŽANTOV																												
EVID. HODNOTY	ROZMĚRY	TRANSFORMACE	INTERPRETACE	UMÍSTĚNÍ	POZNÁMKY																								
Číslo objektu	výška	☐ dochované zdivo	☐ obytný dům	<table border="1"> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> </table>																									
	šířka	☐ rozvaliny	☐ sklep																										
GPS	délka	☐ celistvý povrch	☐ sýpka																										
☐ B ☐ L ☐ P	hloubka	zachovalost	☐ stodola																										
		ANONIE	☐ studna	☐ NEURČENO ☐ podélné ☐ napříč ☐ neurčeno																									
	CHARAKTER	☐ původní rozměry																											
		☐ vnitřní členění																											
	SLOŽENÍ	rozměry cihel																											
	☐ konkávní	☐ kameny																											
	☐ konvexní	☐ cihly																											
	☐ plochý	☐ dřevo																											
	☐	☐																											

EVID. HODNOTY	ROZMĚRY	TRANSFORMACE	INTERPRETACE	UMÍSTĚNÍ	POZNÁMKY																								
Číslo objektu	výška	☐ dochované zdivo	☐ obytný dům	<table border="1"> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> </table>																									
	šířka	☐ rozvaliny	☐ sklep																										
GPS	délka	☐ celistvý povrch	☐ sýpka																										
☐ B ☐ L ☐ P	hloubka	zachovalost	☐ stodola																										
		ANONIE	☐ studna	☐ NEURČENO ☐ podélné ☐ napříč ☐ neurčeno																									
	CHARAKTER	☐ původní rozměry																											
		☐ vnitřní členění																											
	SLOŽENÍ	rozměry cihel																											
	☐ konkávní	☐ kameny																											
	☐ konvexní	☐ cihly																											
	☐ plochý	☐ dřevo																											
	☐	☐																											

EVID. HODNOTY	ROZMĚRY	TRANSFORMACE	INTERPRETACE	UMÍSTĚNÍ	POZNÁMKY																								
Číslo objektu	výška	☐ dochované zdivo	☐ obytný dům	<table border="1"> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> </table>																									
	šířka	☐ rozvaliny	☐ sklep																										
GPS	délka	☐ celistvý povrch	☐ sýpka																										
☐ B ☐ L ☐ P	hloubka	zachovalost	☐ stodola																										
		ANONIE	☐ studna	☐ NEURČENO ☐ podélné ☐ napříč ☐ neurčeno																									
	CHARAKTER	☐ původní rozměry																											
		☐ vnitřní členění																											
	SLOŽENÍ	rozměry cihel																											
	☐ konkávní	☐ kameny																											
	☐ konvexní	☐ cihly																											
	☐ plochý	☐ dřevo																											
	☐	☐																											

EVID. HODNOTY	ROZMĚRY	TRANSFORMACE	INTERPRETACE	UMÍSTĚNÍ	POZNÁMKY																								
Číslo objektu	výška	☐ dochované zdivo	☐ obytný dům	<table border="1"> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> <tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr> </table>																									
	šířka	☐ rozvaliny	☐ sklep																										
GPS	délka	☐ celistvý povrch	☐ sýpka																										
☐ B ☐ L ☐ P	hloubka	zachovalost	☐ stodola																										
		ANONIE	☐ studna	☐ NEURČENO ☐ podélné ☐ napříč ☐ neurčeno																									
	CHARAKTER	☐ původní rozměry																											
		☐ vnitřní členění																											
	SLOŽENÍ	rozměry cihel																											
	☐ konkávní	☐ kameny																											
	☐ konvexní	☐ cihly																											
	☐ plochý	☐ dřevo																											
	☐	☐																											

Obr.3: Formulář nedestruktivního terénního výzkumu.

2) Statistický lexikon obcí v zemi české 1934: Okr. Tachov, Bažantov: str. 357.

3) SOKA Tachov, ONV Tachov, adaptace rodinných domů, Bažantov. Sign. 214.

4) SOKA Tachov, ONV Tachov, Slučování obcí. Sign. 604/1 slučování obcí.

krétním rozměrům objektů, které byly zjišťovány pomocí laserového dálkoměru typu Stabila LE-200 a běžnými měřidly. Dále je sledován typ reliéfního tvaru reliktv a jejich na první pohled patrné složení (kameny, cihly apod.). Úkolem třetího sloupce sledovaných hodnot je přibližné určení míry archeologické transformace. Ta je zde v základní formě rozdělena do tří stupňů podle jejího dosavadního průběhu. Jako nejlépe zachované lze označit ty relikty, u kterých je částečně patrné zdivo ve své původní poloze, středně transformované jsou objekty ve formě rozvalin. Nejhůře zachovalé relikty se vyznačují již zcela celistvým povrchem s velmi omezenou výpovědní hodnotou. Takto transformované objekty jsou charakteristické například pro zaniklé středověké vesnice. Na tyto procesy lze rovněž nahlížet i z jiného hlediska, a to možnostmi sledování původních rozměrů a vnitřního členění. Čtvrtá část formuláře je věnována předběžné interpretaci lokalizovaných reliktv provedené přímo v terénu, rozdělena je do sedmi výběrových možností. Úkolem následujících sledovaných dat je určení prostorové orientace objektu vůči parcele, na které se nachází. Kromě základních volitelných možností lze zaznamenat přibližnou polohu objektu v příslušném prostoru a je označením jednoho nebo více z 18 sektorů představujících obytnou parcelu. Doplnujícím informacím a údajům, které nebyly takto formalizovány, je věnována poslední část tohoto formuláře. Na druhé straně tohoto listu (formuláře) je vytištěno půdorysné schéma vsi Bažantov, jehož účelem je usnadnění orientace v terénu a poznamenání přibližné oblasti původu vyplňovaných dat. Základní myšlenka vytvoření této terénní pomůcky a jejího obsahu vychází z formalizovaných popisů a dokumentace reliéfních tvarů (VAŘEKA, Pavel. a kol. 2006, 57–59) využívaných zejména při studiu zaniklých středověkých vesnic. Problematika sledovaných zánikových transformací je odvozena z pokročilé archeologické metodologie (NEUSTUPNÝ, Evžen., 1986, s. 525–549; NEUSTUPNÝ, Evžen, 2007, s. 206).

5 Vyhodnocení nedestruktivního výzkumu

V rámci nedestruktivního výzkumu, prováděného na základě výše stanovených podmínek, bylo během necelých čtyř dní, a to i s ohledem na nepříznivé počasí, dokumentováno celkem 158 terénních reliktv. Práci v terénu v mnoha případech ztěžoval hustě zastoupený náletový les, podmáčené plochy nebo dosud destruuující, a tudíž nebezpečné pozůstatky konstrukcí. Dokumentované objekty lze rozdělit na liniové (hráz rybníka, úvozy), ploché (rybníky, zaměřené jako polygony) a pozůstatky zaniklých staveb (obytné domy, hospodářské stavby apod.). Poslední jmenovaný typ reliktv je nejpočetnější a tvoří přibližně 73 % (115 objektů) z celkového souboru. Nejméně zastoupené jsou ploché relikty tvořící necelá 4 %. Je však nutné poznamenat, že takto lokalizované objekty nelze považovat za indikátor absolutního počtu zaniklých staveb, jelikož se v řadě případů jedná o pozůstatky staveb složených, nebo naopak těsně k sobě přiléhajících, které nelze bezpečně vymezovat.

5.1 Lokalizace budov a předběžná interpretace

V zaniklé vsi Bažantov bylo lokalizováno celkem 115 reliktv zaniklých budov. Součástí tohoto výzkumu je také hodnocení možností přímé terénní interpretace, které bylo testováno u všech dokumentovaných objektů. Tato činnost přinesla následující výsledky: více než 14 % objektů představují obytné domy, 13,8 % stodoly, 29,7 % relikty sklepů a 15,3 % ostatní hospodářské stavby, blíže neurčené. Pozůstatky studny byly nalezeny pouze ve třech případech, podobně jako v případě sýpek (2 nálezy). V téměř 30 % případů však nebylo možné bližší určení. Vysoký podíl zastoupených reliktv sklepů lze vysvětlit hned dvěma skutečnostmi. Tyto objekty pravděpodobně nepodléhaly záměrnému ničení díky jejich situování pod úrovní okolního terénu. Druhým důvodem je vyšší pravděpodobnost lokalizování i interpretace, a to právě díky již uvedené vlastnosti.

Získané informace rovněž vykazují přítomnost určitých závislostí v situování jednotlivých objektů. Téměř všechny stavby nacházející se v prostoru zemědělských usedlostí byly situovány v těsné blízkosti jednoho, případně obou delších okrajů obdélníkové parcely. Výjimku tvoří relikty stodol, které jsou jako jediné umístěné napříč a celý prostor uzavírají. Důvodem je snaha o maximální využití komunikačních prostor dvora a zároveň jeho oddělení od zahrad a celého extravilánu vsi. Obytné domy jsou situovány ve všech dohledatelných případech svou obytnou částí nejbližší k okrouhlé návsi, pokud se na ní přímo nenacházejí. Tato situace je jedním z typických příkladů uspořádání vesnické architektury na našem území. Určitou anomálii v půdorysném uspořádání představují usedlosti č. p. 30 a 59, jejichž parcely jako jediné v obvodové části Bažantova přiléhají k hlavní návsní komunikaci svými delšími stranami. I když se v těchto případech rovněž jedná o standardní uspořádání, je nepřirozeně orientováno. Mezi jiné zaznamenané struktury lze zařadit jistou rozměrovou shodu u dokumentovaných sklepů. U 25 lokalizovaných objektů shodného typu byly naměřeny hodnoty v intervalech délky 9,2–9,8 m a šířky 2,65–3 m. I když jejich umístění v prostoru parcely není vždy stejné (těsně za obytným domem, uvnitř stodoly, v prostoru zahrady) jsou s největší pravděpodobností budovány podle shodného vzoru. Jejich dochované stavební prvky tuto skutečnost rovněž potvrzují.

5.2 Pozorování archeologických transformací

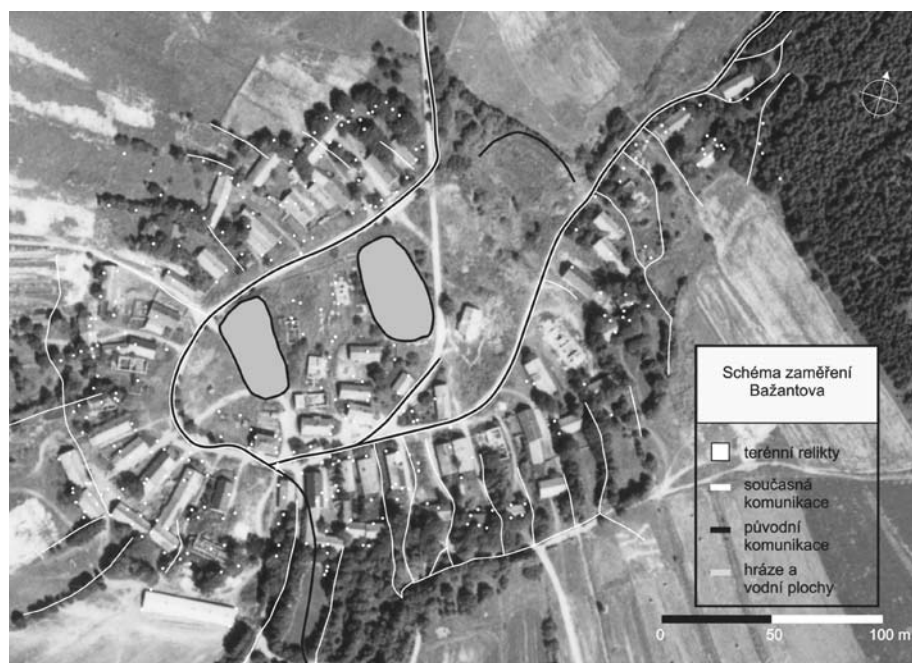
Jak již bylo předesláno, na míru průběhu archeologických transformací lze nahlížet ze dvou základních úhlů pohledu. V prvním případě hodnotíme celkový stav dochování objektu, a to na základě jeho složení, povrchu a dochovaných stavebních prvků, který dělíme do tří stupňů podle výše popsaných kritérií. Pokud bychom se tedy pokusili stanovit míru „transformovanosti“ lokalizovaných objektů, zjistíme, že pouze necelých 29 % z celkového počtu vykazuje alespoň částečnou zachovalost původního zdiva, a tedy i možnost podrobnějšího nedestruktivního dokumentování. Tyto relikty rovněž vykazují nejvyšší výpovědní hodnotu. Jako středně transformované lze označit 20 % nalezených objektů a plných 51,3 % je v současné době zničeno velmi silně. Také však musíme brát v úvahu

přítomnost některých zaniklých budov, které jsou zničeny natolik, že je na stávajícím povrchu nelze zaznamenat. Jejich počet však z pochopitelných důvodů stanovit nelze.

Druhý způsob sledování archeologických transformací spočívá v hodnocení proveditelnosti podrobné dokumentace nalezených reliktvů, a to ve dvou základních otázkách. Ty se dotýkají možnosti vymezení původních rozměrů destruovaných budov a patrnosti jejich vnitřního členění. Na tomto základě zjišťujeme, že pouze u 29,5 % objektů je možné sledovat jejich původní rozměry a dílčí části dokonce jen u 24,3%. Lze tedy konstatovat, že jen u necelé čtvrtiny objektů lze provést přínosnou a podrobnou dokumentaci. Jelikož známe jejich přesnou polohu v intravilánu vsi, podrobné zaměření (například totální stanicí) lze v budoucnu provést velmi efektivně. Na základě těchto skutečností je zřejmé, že i tato lokalita, jejíž zánik proběhl v době relativně nedávné, je zasažena pokročilými archeologickými transformacemi nad očekávání silně. Důvodem je nejen pravděpodobné použití těžké techniky, ale především snaha o úmyslné zničení této vsi.

5.3 Zhodnocení míry zachovalosti lokality

Jedním z hlavních úkolů nedestruktivního terénního výzkumu bylo určení polohy jednotlivých reliktvů v prostoru lokality pomocí souřadnic GPS. Výsledkem těchto měření je soustava bodů, linií a polygonů, které je možné za určitých podmínek ztotožnit s konkrétními

Obr.4: Zaměření terénních reliktvů zaniklé vsi Bažantov.

Obr.5: Schéma zánikových transformací zaniklé vsi Bažantov.

objekty zachycenými v jednom z kartografických nebo fotografických pramenů. Který z nich je však pro tento účel nejvhodnější? Předem můžeme vyloučit použití mapy stabilního katastru, která zachycuje ves v podobě ještě před velkým požárem. I když je pro poznání této lokality velmi cenná, lze ji sledovat jako neaktuální⁵. Z podobných důvodů lze vyřadit i o sto let mladší odvozeninu tohoto pramene (katastrální mapa 1934), která by sice měla zaznamenávat tuto lokalitu v jedné z posledních podob, ale opak je pravdou⁶. Z několika zkušeností však vyplývá, že značná část takto zaznamenaných objektů byla pouze překreslena z původní předlohy, a nikoliv znovu ověřena. Nezachycuje tedy skutečnost a její výpovědní hodnota je značně zavádějící. Jako nejvhodnější pramen pro tuto problematiku lze označit vojenský letecký snímek Bažantova pořízený v roce 1958. I když je zřejmé, že v této době již několik objektů v této vsi zaniklo, vzhledem ke své kvalitě a výšce fotografování je zcela optimální.⁷

Pokud tedy „přiložíme“ soustavu naměřených bodů na výřez tohoto leteckého snímku (obr. 4), zjistíme následující skutečnosti: i když je na první pohled patrné,

5) Ústřední archiv zeměměřický a katastrální. Mapy stabilního katastru 1838. Wosant.

6) Ústřední archiv zeměměřický a katastrální. Katastrální mapa 1934. Bažantov.

7) Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, 9440/58, Bažantov.

že se některé zaznamenané pozice oproti skutečnosti mírně odchyľují, z celkového hlediska je výsledek velmi přesný a pozitivní. Aby nemohlo dojít k záměnám vyznačených relikťů staveb a jiných potvrzení lidské činnosti (patníky, ovocné stromy, sloupy apod.), jsou tyto body od ostatních barevně odlišeny. Přesnost měření dokládají zaznamenané relikty komunikací, které jsou logicky uspořádané a vyhýbají se na snímku zachyceným budovám. Rovněž je zde potvrzen fakt, že některé objekty byly v důsledku výstavby modernější (současné) komunikace zbořeny, jelikož se vůči ní nacházejí v superpozici. Jednoznačně se touto metodou podařilo vymezit dva ze tří původních bažantovských rybníků. V případě posledního z nich je patrná pouze část jeho původní hráze. Určitá forma nevyrovnanosti vyplývá ze zaznamenávání poloh zaniklých staveb. Zatímco v některých případech je potvrzení jejich přítomnosti v terénu velmi přesné (mnohdy i s vnitřním členěním), v několika případech nebyly tyto objekty nedestruktivním průzkumem zachyceny vůbec. Lze je tedy označit za zcela redukované, a tudíž nedestruktivním archeologickým výzkumem nezachytitelné.

5.4 Schéma zánikových transformací

Protože každý z vyobrazených bodů představuje určitý soubor informací o svém pořízení, lze na základě propojení těchto dat s leteckým snímkem přibližně vyhodnotit současný stav všech vyobrazených staveb, a tedy i celkový stav dochování objektů na této lokalitě. K tomuto účelu použijeme kombinaci verbálního popisu, zaměření polohy a letecký snímek. Výsledky tohoto spojení jsou rozděleny do čtyř kategorií podle stupně zachovalosti relevantních objektů. Každé z těchto skupin byl přiřazen určitý stupeň odstínu šedi, vystihující jejich současný stav. Nejlépe zachovalé objekty jsou zbarveny bílým obrysem, nejvíce transformované bílou výplní (obr. 5). Po provedení kompletního schematického vyobrazení je zřejmé, že míra destrukce těchto staveb neprobíhá pravidelně a nelze na tomto základě vymezit ani určité dílčí oblasti. Nejlépe zachovalé objekty, které jsou zároveň nejméně zastoupeny, pravděpodobně částečně unikly rozsáhlému ničení této lokality. Důvodem může být jejich odlehlejší poloha či oproti jiným domům delší doba používání.

6 Závěr

V tomto příspěvku byla nastíněna metoda nedestruktivního terénního výzkumu lokalit zaniklých po roce 1945, která se skládá z formalizovaného popisu nalezených relikťů, jejich dokumentace a zaměření pomocí GPS. Tento široce aplikovatelný postup se na tomto typu lokalit ukazuje jako vysoce produktivní. Pomocí této metody testované na zaniklé vsi Bažantov byla zjištěna celá řada doposud neznámých skutečností. Příkladem jednotná typologie zaniklých obytných budov a jejich hospodářského zázemí, lokalizace původních i v průběhu zániku vsi vytvořených komunikací a diferenciací průběhu zánikových transformací staveb.

Pokud bychom měli zhodnotit použitou metodu a informace na jejím základě získané, lze je označit jako velmi přínosné nejen pro poznání života této vsi, ale také procesu jejího zániku. Metodologie vytvořená pro účely tohoto příspěvku by měla být při budoucích výzkumech dále testována a její použití konfrontováno s jinými terénními postupy.

Příspěvek vznikl s podporou Studentské grantové soutěže FF SGS-2010-43 Proměny sídlení a sociálních struktur jižních a západních Čech v čase dlouhého trvání a grantu „Hledání konkrétních archeologických struktur“ GA ČR 404/08/H007.

Literatura:

FUNK, Lukáš (2008): Zanilá ves Bažantov na Tachovsku. Nedestruktivní průzkum parcely čp. 7. In: Dějiny staveb 2007. 251–253.

HAMPERL, Wolf Dieter (2004): Die verschwundenen Dörfer im ehemaligen Bezirk Tachau im südlichen Egerland: Dokumentation von Zerstörung und Verfall der Egerländer Kulturlandschaft in der Mitte Europas nach 1946. Band III. Altenmarkt.

TOPINKA, Jiří (2004): Zapomenutý kraj – České pohraničí 1948–1960 a takzvaná akce dosídlení. Soudobé dějiny XII/3–4. Praha. str. 534.

NOVÁČEK, Karel a Pavel VAŘEKA (1997): Archeologický výzkum žijících vesnic středověkého původu v Čechách. Archeologie ve středních Čechách I. 429–444.

SCHUSTER, Franz (1962): Tachau-Pfrauberger Heimat. Herausgegeben und verlegt vom Verein zur Erhaltung altern Kulturgutes des Tachauer Gebietes in Weiden. Weiden.

NEUSTUPNÝ, Evžen (1986): Nástin archeologické metody – An outline of the archaeological Method, Archeologické rozhledy 38, 525–549.

NEUSTUPNÝ, Evžen (2007): Metoda archeologie. Plzeň. 206 s.

VAŘEKA, Pavel, BALÝ, Radek, FUNK, Lukáš a Lucie GALUSOVÁ (2008) Archeologický výzkum vesnic středověkého původu na Tachovsku zaniklých po roce 1945. In: Archeologica historica. 33/08. Brno. s. 101–117.

VAŘEKA, Pavel a kol. (2006): Dokumentace reliéfních antropogenních tvarů, In: Archeologie zaniklých středověkých vesnic na Rokycansku I, 57–59. Plzeň.